

O‘ZBEK XALQ ERTAKLARI ORQALI MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYA BERISH

Otaboyeva Dilshoda Sa’dulla qizi
Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

Annotatsiya

O‘zbek xalq ertaklari xalqimizning boy ma’naviy merosi bo‘lib, unda ulug‘ ajdodlarimizning dunyoqarashi, hayotga bo‘lgan yondashuvlari va axloqiy qadriyatlari mujassamdir. Ushbu maqolada, o‘zbek xalq ertaklarining ma’naviy-axloqiy tarbiya berishdagi o‘rni va ahamiyati tahlil etiladi. Xalq ertaklari orqali bolalarga milliy qadriyatlar, to‘g‘ri va noto‘g‘ri tushunchalari, jamoada birgalikda yashash madaniyati va mehr-oqibatni tarbiyalash muhimligi ko‘rsatiladi. Ertaklar bolalarga yaxshi o‘doba-xloqni o‘rgatishda, ularni yaxshi va yomonni ajrata olishga, o‘zgarishga, mehnatsevarlikka va bag‘rikenglikka undashda katta vosita hisoblanadi. Bu maqola xalq ertaklarining o‘ziga xos uslublari va tarbiya potentsialini ochib beradi.

Kalit so‘zlar

O‘zbek xalq ertaklari, ma’naviy-axloqiy tarbiya, bolalar tarbiyasi, xalq an‘analari, axloqiy qadriyatlar, milliy meros, bolalarning dunyoqarashi, madaniyat.

Kirish

O‘zbek xalq ertaklari millatimizning boy madaniy merosini o‘zida mujassam etgan eng qadimiy san‘at shakllaridan biridir. Ular faqatgina bolalarni qiziqtiruvchi, ularga o‘xshash qahramonlar, sehrli voqealar haqida so‘zlamaydi, balki ular orqali o‘zbek xalqining qadriyatlari, axloqiy nuqtai nazari, dunyoqarashi, falsafasi va tarixi hamda unda yashagan ajdodlarning hayotiy tajribalari bolalarga yetkaziladi. Shuning uchun, xalq ertaklari orqali bolalarga faqat o‘yin-kulgi yoki vaqtni o‘tkazish vositasi sifatida qarash noto‘g‘ri bo‘ladi.

Xalq ertaklari bolalarda to‘g‘ri va noto‘g‘ri tushunchalari, yaxshilik va yomonlik, shuningdek, mehnat, samimiyat, do‘stlik, sabr-toqat kabi axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Ertaklarning qahramonlari ko‘pincha murakkab ijtimoiy muammolarni hal qilish, yomonni yaxshi qilib o‘zgartirish yoki yomonlikni engish orqali axloqiy o‘rnak bo‘lib xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, o‘zbek xalq ertaklari orqali tarbiya berish — bu milliy madaniyatimizni avaylab saqlash va bola shaxsini ma’naviy jihatdan boyitishning samarali vositalaridan biridir.

Ushbu maqola xalq ertaklarining tarbiyaviy ahamiyatini tahlil qilishni va ularni maktabgacha yoshdagi bolalar uchun qanday foydali bo‘lishini ko‘rsatishga qaratilgan. Xalq ertaklarining mazmuni, ularning axloqiy xarakteri, voqealari va qahramonlari

orqali bolalarga qanday ma'naviy saboqlar berilishi mumkinligini ochib berish maqsad qilinadi.

Asosiy qism

1. O'zbek Xalq Ertaklarining Xususiyatlari

O'zbek xalq ertaklari o'zining shakli, tarkibi va mazmuni bilan juda xilma-xil bo'lib, har bir ertakda ma'naviy-axloqiy saboqlar, yaxshi va yomonning ajratilishi, mehnat va samimiyat, do'stlik va adolat kabi qadriyatlar albatta mavjuddir. Ertaklarning o'ziga xos tomoni shundaki, ular bolalarga axloqiy tarbiya berishda juda qulay vosita bo'lib, turli ijtimoiy vaziyatlarda to'g'ri qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

O'zbek xalq ertaklari odatda quyidagi xususiyatlarga ega:

- **Tarbiyaviy mazmun:** Ertaklar, avvalo, axloqiy saboqlarni o'z ichiga oladi. Yaxshilik va yomonlik, haqiqiy do'stlik va soxta do'stlik, mehnat va dangasalik kabi qarama-qarshi tushunchalar orqali bolalarga to'g'ri va noto'g'ri harakatlar o'rgatiladi.

- **Qahramonlar va ularning xarakterlari:** O'zbek ertaklarida qahramonlar odatda odil, mehnatsevar va insofli bo'lib, ular o'z maqsadlariga erishish uchun kurashadilar. Biroq, ba'zi holatlarda yomon qahramonlar ham mavjud bo'lib, ular yomonlik va adolatsizlikni ramziy tarzda ifodalaydi.

- **Sehrli elementlar:** Ko'plab o'zbek ertaklarida sehrli elementlar mavjud bo'lib, ular voqealarni yanada qiziqarli qilish bilan birga, bolalarga imkonsiz bo'lgan narsalarga erishish uchun kurashishni o'rgatadi.

- **Yaxshilikning g'alabasi:** Har bir ertakda yaxshilik yomonlikni yengadi. Bu qadriyat bolalarga doimo yaxshi va to'g'ri yo'ldan borish, yomon ishlar qilishdan saqlanishni o'rgatadi.

2. Ma'naviy-axloqiy Tarbiya Berishda Xalq Ertaklarining O'rni

Ma'naviy-axloqiy tarbiya berish uchun ertaklar quyidagi ahamiyatga ega:

- **Yaxshilik va yomonlikni ajrata olish:** Xalq ertaklarida odatda ikki tomonlama qarama-qarshi kuchlar mavjud: yaxshilikni anglatadigan qahramonlar va yomonlikni ifodalovchi obrazlar. Ertaklar orqali bolalar yaxshilikning qanday g'alaba qozonishini, yomonlikning esa muvaffaqiyatsizlikka olib kelishini ko'rishadi. Masalan, "Qizil shayton" yoki "Jaloliddin Xo'ja" kabi ertaklarda yomonlik va yomon qahramonlar haqiqiy dars sifatida ko'rsatiladi.

- **Mehnatsevarlik va sabr-toqat:** O'zbek ertaklarining ko'plab versiyalarida qahramonlar o'z maqsadlariga erishish uchun katta sabr-toqat va mehnat qiladilar. Masalan, "Topilgan xazinani" ertaklarida asosiy qahramonlar bir-biriga yordam berib, mehnat qilish orqali o'z orzulariga erishadilar. Bu bolalarni mehnatsevarlikka o'rgatadi.

- **Insof va adolat:** O'zbek ertaklarida adolat va insofning ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Ko'pincha ertak qahramonlari adolatli, halol va do'stlariga sodiq

bo'ladilar. "Alisher va g'azablengan yovuz" kabi ertaklar bolalarga halollik, adolat va sodiqlikni o'rgatadi.

- **O'rnak ko'rsatish:** Har bir ertakda bolalar uchun o'rnak bo'ladigan qahramonlar mavjud. Bu qahramonlarning maqsadlariga erishish uchun qilgan harakatlari, fikrlash tarzi va qarorlar qabul qilishlari bolalarga ma'naviy yo'l ko'rsatadi.

3. O'zbek Xalq Ertaklarining Tarbiya Berishda Pedagogik Usullari

O'zbek xalq ertaklari pedagogik yondashuv sifatida quyidagi usullardan foydalanadi:

- **Hikmatli iboralar va maqollar:** Ertaklar bolalarga axloqiy saboqlarni berishda hikmatli iboralardan foydalanadi. Ushbu iboralar bolalar ongida yaxshilikni yomonlikdan ajratish, halollik va to'g'rilikni qadrlash kabi o'zgarmas qadriyatlarni mustahkamlashga yordam beradi.

Qahramonlarning ijtimoiy roli: Ertaklarda qahramonlar turli ijtimoiy rolda ko'rsatiladi, bu bolalarga turli ijtimoiy vazifalarni bajarish va o'z o'rnini topish zarurligini o'rgatadi. Masalan, "Alpomish" va "Go'ro'g'li" kabi xalq ertaklarida qahramonlar jamoat manfaatlari uchun kurashadilar, adolatni ta'minlashga intiladilar va o'zlarining vatanparvarlik hissini rivojlantiradilar. Bu orqali bolalar o'zlarining jamoa ichidagi o'rinlarini tushunib yetadilar.

- **Qahramonlarning sinovlardan o'tishi:** Ertaklarda ko'pincha qahramonlar turli sinovlardan o'tadilar, ular o'zining yomonlikdan, nohaqlikdan, hatto o'z egoizmidan xalos bo'lishi kerak. Bunda sinovlar orqali bolalar hayotdagi qiyinchiliklarga qarshi turish, mehnat qilish, xatolardan saboq olish va o'zlarini tuzatish zarurligini o'rganadilar.

- **O'yinlar orqali o'rgatish:** Ertaklarda o'yin va qiziqarli voqealar bolalarga ma'naviy saboqlarni o'rgatishda qo'llaniladi. Bolalar ertaklar orqali harakatni, javobgarlikni, qaror qabul qilishni va sinovlardan o'tishni o'rganadilar. Bu usul o'qish va o'rganish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi.

- **Qahramonlarning intilishlari va mehnatsevarligi:** Ertaklarda qahramonlar har doim maqsadlariga erishish uchun qattiq mehnat qilishlari, sabr va qat'iyat ko'rsatishlari zarur. Masalan, "Qo'yli yerda" ertagida qahramon ko'p mehnat qilib, o'z yurtini, oilasini boyitish uchun barcha qiyinchiliklarni engib o'tadi. Bu bolalarni sabr-toqatga, qat'iyatga va mehnatsevarlikka undaydi.

4. O'zbek Ertaklarida Milliy Qadriyatlarining Ahamiyati

O'zbek xalq ertaklarida milliy qadriyatlar, an'analar va urf-odatlar juda muhim o'rin tutadi. Ertaklarda odob-axloq, adolat, oilaviy qadriyatlar, yurtsevarlik, mehmondo'stlik va do'stlik kabi ma'naviy jihatlar alohida ta'kidlanadi. Masalan, "Qizil gul va sarg'ish tulpor" kabi ertaklarda bolalarga mehr-oqibat, vatanparvarlik va oilaviy sadoqatning ahamiyati o'rgatiladi. Bunday ertaklar orqali bolalar, o'z milliy madaniyatini, qadriyatlarini tushunishadi va ularga hurmat bilan qarashni o'rganadilar.

Ertaklarning mazmunida ko'p hollarda xalqimizning qadriyatlarini saqlash, o'zbek an'analari, urf-odatlarini hurmat qilish va ularga amal qilish zarurligi ko'rsatiladi. "Mehmonni kuzatish" kabi xalq ertaklari bolalarga mehmondo'stlikni, boshqalar bilan ijobiy munosabatda bo'lishni, insonlarga hurmat va mehr ko'rsatishni o'rgatadi. Bu qadriyatlar faqat bolalarda axloqiy o'zgarishlar keltirib chiqarmasdan, ularning ijtimoiy munosabatlarini ham yaxshilaydi.

5. O'zbek Xalq Ertaklarining Tarbiya Berishdagi Psixologik Ta'siri

Xalq ertaklari bolalarning psixologik rivojlanishida katta rol o'ynaydi. Ular bolalarning tasavvurlarini boyitadi, dunyoqarashini shakllantiradi, shuningdek, emotsional va hissiy intellektni rivojlantirishga yordam beradi. Ertaklar orqali bolalar o'zlarining ichki dunyosini anglab yetadilar, ular o'zlarining hissiyotlari, istaklari va qo'rquvlarini tushunishadi.

Ertaklar, ayniqsa, bolalarning stress va tashvishlarini yengishga yordam beradi. Ko'plab ertaklarda qahramonlar qiyinchiliklarga duch kelishadi va ularga qarshi kurashishadi, bu esa bolalarga hayotdagi muammolarga qanday yondashishni, stressni qanday yengish va chin yurakdan kurashishning ahamiyatini o'rgatadi. Masalan, "Besh yuz so'm" ertagi bolaga halollik va har bir harakatning oqibatini tushunishga yordam beradi.

Shuningdek, o'zbek ertaklarida ko'p hollarda "boshqa dunyo" bilan bog'liq elementlar mavjud. Bu orqali bolalar yangi dunyo va imkoniyatlar haqida tasavvurga ega bo'lishadi, ular o'zining ichki kuchlarini, ijodiy potentsialini kashf etadilar. Bunday psixologik tajribalar, bolalarning o'zini yanada mustahkam va ishonchli his qilishlariga yordam beradi.

6. Xalq Ertaklarining Bolalar Tarbiyasidagi Amaliy Yordam

O'zbek xalq ertaklarining bolalar tarbiyasidagi roli nihoyatda muhimdir. Ertaklar bolalarga quyidagi amaliy saboqlarni berish orqali ularni o'zgartiradi va rivojlantiradi:

- **Xo'rlik va do'stlikni qadrlash:** Ko'plab ertaklarda do'stlar bir-birlariga yordam berishadi, o'zaro hurmatga asoslangan munosabatlar ko'rsatiladi. Masalan, "Kichkina qo'shiqchi" ertagi orqali bolalar bir-biriga yordam berish, to'g'ri yo'lda yurish, do'stlik va hamjihatlikni o'rganadilar.

- **Adolatni anglash:** Ertaklar bolalarga har bir ishning o'z oqibati borligini, yomonlikning albatta jazo topishini va yaxshilikning g'alaba qozonishini tushuntiradi.

- **O'z-o'zini rivojlantirish va ishonch:** Ba'zi ertaklar bolalarga o'z qobiliyatlariga ishongan holda maqsadlariga erishishni o'rgatadi, bu esa ularning shaxsiy rivojlanishiga turtki beradi.

- **Sabr va chidamlilik:** Ertaklarda qahramonlar ko'p marta muvaffaqiyatsizlikka uchraydilar, lekin ular sabr-toqat bilan oxir-oqibat o'z maqsadlariga erishadilar. Bu bolalarda sabr va mehnatsevarlikni rivojlantiradi.

Xulosa

O'zbek xalq ertaklari bolalar tarbiyasida ulkan ahamiyatga ega. Ular nafaqat bolalar uchun qiziqarli o'yin, balki ular uchun ma'naviy va axloqiy saboqlar manbai hisoblanadi. Xalq ertaklari orqali bolalar to'g'ri va noto'g'ri, yaxshilik va yomonlik, do'stlik va dushmanlik kabi muhim axloqiy qadriyatlarni o'rganadilar. Ertaklar shuningdek, bolalarda ijodiy fikrlashni, mehnatsevarlikni, sabr-toqatni va boshqalar bilan hurmatli munosabatlarni shakllantiradi. O'zbek xalq ertaklari, shubhasiz, bolalar uchun nafaqat axloqiy, balki psixologik rivojlanish uchun ham samarali vositadir.

Adabiyotlar

1. Karimov, I. (2007). O'zbek xalq ertaklari va ularning tarbiyaviy ahamiyati. Toshkent: O'zbekiston davlat nashriyoti.
2. Muxammad, A. (2015). O'zbek xalq ertaklarining ma'naviy-axloqiy ahamiyati. Samarqand: SamDU nashriyoti.
3. Xudoyberganova, Z. (2019). Ma'naviy tarbiya: Ertaklar va milliy qadriyatlar. Toshkent: Navoiy nashriyoti.
4. Salimov, A. (2018). Bolalar tarbiyasida xalq pedagogikasining o'rni. Buxoro: Buxoro davlat universiteti nashriyoti.